

Egy ismeretlen „kismonográfia” Petőfiről és Vahot Imre emlékiratai

ŐRI Tamás

Középiskolai tanár (Szombathely)

ORCID: 0009-0000-3694-7587

An unknown small monograph on PETŐFI Sándor and the memoirs of VAHOT Imre

Abstract | The article describes a small monograph about PETŐFI Sándor, which is unknown in bibliographies. The author of the volume is VÉRTES Dezső, it was published in 1902 in Arad. In the book the author gives a short biography of PETŐFI. He chooses poems for the stages of his life's journey and presents them without analysis. The author of the monograph used VAHOT Imre's memoirs published in 1880 as a source – without citations or references. Thus, the article also deals with VAHOT's work. VAHOT's recollections are considered unreliable by most literary historians. Unfortunately, VÉRTES accepts VAHOT's inaccuracies or completely unrealistic claims without criticism. A good example of this is the description of PETŐFI's death. At the end of the small monograph there is an "Appendix", which provides a selection of PETŐFI's prose works. It includes PETŐFI's letters and some newspaper articles. PETŐFI's letters were not widely known in 1902, so this selection is one of the positive aspects of the volume.

Keywords | PETŐFI Sándor, VAHOT Imre, bibliographically unknown, biography, memoir, 19th century, poetry

Kevés olyan költőnk van, akiről annyi mindent írtak, és mindent gondosan össze is gyűjtöttek, mint Petőfi Sándor. Ugyanakkor a neves Petőfi-kutató, Kerényi Ferenc 2008-ban megjelent „kritikai életrajzának” zárásaként a legégetőbb hiányosságként említette, és sürgette egy korszerű bibliográfia elkészítését.¹ Az alábbiakban ismertetendő kötet semmilyen eddigi bibliográfiában² nem szerepel, és könyvtári katalógusokban sem található, könyvészetileg teljesen ismeretlen. Internetes árverés során került jelen cikk szerzőjének birtokába.

1902-ben jelent meg Aradon Vértes Dezső *Petőfi Sándor a legnagyobb magyar népköltő élete és művei* című könyve. A Muskát Miksa könyvnyomdájában készült kis kötet 93 oldal terjedelmű. A szerzőről mindössze annyi tudható, amennyit munkájában ő maga említ. A kötet előszavában írja, hogy műve „1896-ban a turoczszenzmártoni állami felső keresk. iskola önképző-köre által díjjal ki lett tüntetve”.³ Ezek szerint ebben az időben az iskola tanulója volt, és önképzőköri dolgozatát jutalmazták. Az 1895/1896-os tanév tanulóinak betűrendes névsorában azonban nem szerepel Vértes Dezső neve,⁴ és a következő tanévről szóló iskolai értesítőben sem található.⁵ Mindezek ellenére lehetséges, hogy Vértes mégis az iskola tanulója volt, ugyanis névváltoztatás (névmagyarosítás) is történhetett. Az önképzőköri díjazás azonban kérdéses, mivel a hivatkozott kötetekben részletesen felsorolják az írásbeli pályázatok nyerteseit és jutalmazottjait, de szerzőnk munkájával megegyező vagy hasonló című nem szerepel közöttük. Vértes Dezsőről még annyi bizonyos a kötet címlapja alapján, hogy műve megjelenésekor Aradon élt.

A kötethez írt előszóban a szerző nemcsak a jutalmazást említi, hanem dicséri is könyvét, és kiemeli, hogy „különbözik a szerkesztés formájában, az anyag összeállításában és az előadás módjában más hasonfajta művektől.”⁶ Az újszerűség a szerkesztés tekintetében abban áll, hogy „Petőfi életrajzát lehetőleg költeményeivel fűszerezve” adja elő. Így műve „az olvasó közönségnek kellemesen szórakoztató olvasmány lehet, de főleg kitűnő segédkönyv a tanuló-ifjúság részére.”⁷ Az idézett sorok alapján nagy valószínűséggel kizárható az a lehetőség, hogy a szerző álnéven jelentette meg művét. Aki így méltatja saját munkáját, az a nevé is szeretné látni a címlapon.

Vértes feltehetően egy korábbi önképzőköri dolgozatát bővítette ki, és egy *Függelékkel* megtoldva – amelyről a későbbiekben még lesz szó – adta ki önálló kötetként. Az előszóban vázolt szerkesztési mód végig jellemző a könyvre. A szerző ismerteti –

1 KERÉNYI Ferenc, *Petőfi Sándor élete és költészete: Kritikai életrajz*, Osiris monográfiák (Budapest: Osiris, 2008), 493.

2 Az 1970-ig megjelent művekre vonatkozóan a legteljesebb KÓKAY György, *A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1772–1849* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1975), 639–698.

3 VÉRTES Dezső, *Petőfi Sándor a legnagyobb magyar népköltő élete és művei* (Arad: Muskát Miksa könyvnyomdája, 1902), 5.

4 BOLDIS Ignác, *A turocz-szt.-mártoni magy. kir. állami felső kereskedelmi-, polgári s elemi fiú- és leányiskola valamint kiseddóvó multja és jelene* (Turoczszenzmárton: Magyar Nyomda, 1896).

5 BOLDIS Ignác, szerk., *A turocz-szt.-mártoni magy. kir. állami felső kereskedelmi-, polgári s elemi fiú és leányiskola, valamint kiseddóvó értesítője az 1896/97-es tanévről* (Turoczszenzmárton: Magyar Nyomda, 1897).

6 VÉRTES, *Petőfi Sándor...*, 5. A szöveg az eredetiben dőlt betűvel kiemelt.

7 Uo., 5.

nem túl részletesen – Petőfi életének eseményeit, és választ hozzájuk egy vagy több ismert vagy kevésbé ismert költeményt. Az előadásmód egyszerű, néhol meglehetősen nehézkes, bizonyos helyeken túlzottan patetikus. A választott versek mélyebb elemzése hiányzik, analízis helyett leginkább csak tartalmi magyarázat található.

Nem tudományos igényrel készült a dolgozat. Sehol nem található benne hivatkozás, sem lábjegyzetben, sem pedig a szövegben zárójeles vagy más formában. A szó szerinti idézeteknél sem adja meg Vértés a forrást. Feltételezhetjük, hogy a mű „alapszövege” 1896-ig elkészült. Eddig az időpontig már nagyon sokat írtak Petőfiről, de a könyv alakban megjelent munkák száma nem olyan nagy.⁸ 1902-ig, Vértés művének kiadásáig persze már több könyv megjelent – például Ferenczi alapműve⁹ éppen 1896-ban –, amelyekre szerzőnk támaszkodhatott volna.

Vértés Dezső könyvének kimutathatóan szinte egyedüli forrása Vahot Imre (1820–1879) visszaemlékezése.¹⁰ Vahot megbízhatatlanságát már Ferenczi Zoltán is említi.¹¹ Fekete Sándor szerint „irodalomtörténészeink megszokták már, hogy Vahot szabadon és szakadatlanul alakítja a tényeket a maga javára...”¹² Hatvany Lajos könyvében tételesen sorolja, mit és miért hallgatott el, vagy állított be másként Vahot Imre az emlékezéseiben.¹³ Frissebb vélemény, hogy Demmel József szerint arra a kérdésre, hogy érdemes-e egyáltalán Vahot Imrével foglalkozni, szinte egyetlen irodalom- vagy sajtótörténész sem adott pozitív választ.¹⁴ Ugyanakkor Demmel megjegyzi azt is, hogy „Kerényi Ferenc kiváló Petőfi-monográfiája csak kerülgeti Vahotot”.¹⁵ Valóban úgy tűnik, Kerényi nem foglal egyértelműen állást. A monográfia végén – több más név mellett – megemlíti Vahot emlékezéseit is, és röviden annyit jegyez meg, hogy ezek az írások természetesen forráskritikát igényelnek.¹⁶

Vértés Dezső viszont teljes egészében Vahotra hagyatkozik Petőfi életpályájának 1844-től való ismertetésében. A mű elején a költő szabad szellemének jellemzése még idézőjeles: „ő a fennálló társadalmi formák, szabályok és szokások járma alá hajolni vasnyakával soha sem akart.”¹⁷ Nem adja meg a forrást, de természetesen Vahottól ered.¹⁸ A későbbiekben az idézőjel gyakran elmarad, de ugyanúgy szinte szó szerinti szövegeket vesz át.

8 Lásd LUKÁTS János, *A magyar irodalom története*, 5 köt. (Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 1973–1976), 5:554–601.

9 FERENCZI Zoltán, *Petőfi életrajza*, 3 köt. (Budapest: Franklin-Társulat, 1896).

10 *Vahot Imre emlékiratai és Petőfi Sándor emlékezete*, szerk. VAHOT Gyula, 2 köt. (Budapest: Kocsi Sándor nyomda, 1880), 2:51–135.

11 FERENCZI, *Petőfi életrajza*, 3:355.

12 FEKETE Sándor, *Mezítaláb a szentegyházban* (Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1972), 97.

13 HATVANY Lajos, *Így élt Petőfi*, szerk. KISS József és PÁNDI Pál, 2 köt. (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967), 1:639–640.

14 DEMMEL József, „Az irodalom (szociális) hálója: Közelítések Vahot Imréhez”, *Sic Itur ad Astra* 20 (2009): 253.

15 Uo., 254.

16 KERÉNYI, *Petőfi Sándor...*, 480.

17 VÉRTES, *Petőfi Sándor...*, 8.

18 *Vahot Imre emlékiratai...*, 2:60.

Petőfi életének azon korszakát, amelyről fő forrása nem szól, a szerző megpróbálja „önerőből” megírni. Időnként ez is furcsán alakul. Petőfi iskoláiról szólva megemlíti, hogy a költő tanulni nem nagyon szeretett, viszont sokat olvasott. Gvadányi, Csokonai, Vörösmarty lettek Selmecen a kedvelt szerzői, „kiket meg is énekelt egyenkint.”¹⁹ A következő verseket hozza itt példának: *A régi jó Gvadányi, Csokonai, Vörösmartyhoz*. Az még hagyján, hogy egyik vers sem Selmecebányán született, hanem jóval később. A *Vörösmartyhoz* című költeményről viszont lehetetlen azt állítani, hogy azzal a kedvelt nagy költőt énekli meg. A vers 1848 augusztusában íródott, és az *Életképek* Petőfi által szerkesztett rovatában jelent meg.²⁰ Vörösmarty ekkor országgyűlési képviselő volt, és a hadügyi törvényt illetően a többséggel szavazott. Petőfi emiatt a *Szózat* eszméinek elárulásával vádolta meg versében. Mindezzel egyébként Vértes is tisztában van, hiszen Petőfinek a költeményhez fűzött jegyzetét is közli teljes terjedelmében, valószínűleg a Havas Adolf által szerkesztett 1890-es kötet alapján.²¹ Ezért is érthetetlen, hogy Vértes itt szerepelteti könyvében ezt a Petőfi-verset.

Amikor szerzőnk Vahot Imre visszaemlékezései alapján halad, akkor is előfordulnak tévedések. Vahot nagyjából kétoldalmi terjedelemben beszéli el Petőfi szerelmeit, név szerint említve Csapó Etelkét, Mednyánszky Bertát és a költő „földi mennyorszá-gát”, Szendrey Júliát.²² Elmondja, hogy Etelke halála miatt egy ideig búskomor Petőfit egy házi mulatságon látott gyönyörű hölgy lengyel táncával egészen elbűvölte. A költő annyira belebolondult a nőbe, hogy a kitűnő „mazur-táncos” Vahotot arra kérte, tanítsa meg a lengyel táncra. Vahot azonban kinevette őt, mint „a szerelem bolondját.”²³ Vértesnél is megjelenik az eset, de úgy látszik, itt nem fordított kellő figyelmet forrására, mert nála így kezdődik a történet: „Petőfi, ámbár Etelkét szerfölött szerette, elhunyt kedvesét idővel elfeledte, s bele szeretett egy *lengyel táncosnőbe*...”²⁴ E rövid szerelmes epizódot megírta az első nagyobb – eredetileg németül megjelent – Petőfi életrajz szerzője, Fischer Sándor is. Ő nem érti félre, és hivatkozik is Vahot Imrere.²⁵ Hatvany Lajos is idézi könyvében az emlékiratoknak ezt a részét, és bár Vahottal szemben nagyon kritikus, ezt az esetet valószínűnek mondja.²⁶

Vértes Dezső Petőfi 1848–1849-es működését, részvételét a forradalomban és szabadságharcban szintén teljes egészében Vahot alapján adja elő, hatalmas pátozzsal. A patetikus hangnem a forrásának a hangja, és néhány helyen már inkább komikus hatást kelt. Bizonyára nem tudatosan, de Vértes nem adja tovább azt a legendát,²⁷ hogy Petőfi a Múzeumkertben is elszavalta a *Nemzeti dal*. Vahot ugyanis így ír:

19 VÉRTES, *Petőfi Sándor...*, 15.

20 KERÉNYI, *Petőfi Sándor...*, 406.

21 FERENCZI Zoltán, „Petőfi műveinek újabb kiadásai”, *Petőfi-Muzeum* 4 (1891): 204.

22 *Vahot Imre emlékiratai...*, 2:82–84.

23 Uo., 83.

24 VÉRTES, *Petőfi Sándor...*, 48.

25 FISCHER Sándor, *Petőfi élete és művei*, ford. TOLNAI Lajos (Budapest: Grill Károly cs. és k. udv. könyvkereskedése, 1890), 248–249.

26 HATVANY, *Így élt...*, 1:661.

27 KERÉNYI, *Petőfi Sándor...*, 364.

Petőfi (...) a nemzeti muzeum előtt tartott népgyűlésen az épület lépcsőzetének oszlopfalán kardosan s tollas pörge kalapban jelent meg, midőn (...) megkezdé az ő 'Talpra magyar hí a haza' hatalmas riadóját...²⁸

Szerzőnk a helyszín említése nélkül csak annyit mond, hogy Petőfi szavalta e sorokat, és a tömeg lelkesülten „menydörgé” (!) utána a vers refrénjét.²⁹

A szabadságharc időszakára vonatkozóan Vértes leginkább Petőfi és Bem kapcsolatát mutatja be részletesen, ismét csak Vahotot idézve. Hosszan ismerteti Petőfi azon véleményét, melyben a költő a lengyel tábornokot dicsőíti, és teljes terjedelemben közli a *Vajdahunyadon* című költeményt, „melyben a vár megszólaló falai Bemet, mint Hunyadi Jánost üdvözlik.”³⁰

Petőfi végső sorsával kapcsolatban szerzőnk a következőket írja:

meg is halt a harc mezején, amint azt magának 'Egy gondolat bánt engemet' cz. költeményében kívánta, s meghalt boldogan, mert azt mondja 'Élet, halál' címűjében: Boldog az, kire az élet oly sorsot mért, / Hogy éljen a bor- s lányért s haljon a honért.³¹

Az első versre Petőfi halálával kapcsolatban sokszor szoktak utalni, és ez rendben is van. Ami a másik verset illeti, egy 1844-ben írt epigramma alapján „boldog halált” emlegetni kissé furcsán hat. A költeményt egyébként hibásan idézi, bizonyára Vahot után, mert nála is szó szerint így szerepel.³²A legújabb kritikai kiadás ilyen szövegváltozatot nem ismer.³³

Petőfi eltűnésével és halálával kapcsolatban annyian és annyi mindenfélét írtak az 1849. július 31-i segesvári – helyesebben fehéregyházi – csatát követően, hogy a kérdés irodalmát később külön kötetben foglalta össze Ferenczi Zoltán.³⁴ A számtalan „szemtanú” néha teljesen valószínűtlen és minden alapot nélkülöző történeteket adott elő. Ezek közé tartozik az a változat is, amelyet Vahot nyomán Vértes Dezső is leír könyvében, bár nem annyira részletezően.³⁵

Vahot egy általa szerkesztett kötetben, 1861-ben megjelent beszámoló alapján ismerteti a segesvári csata lefolyását és Petőfi halálát. A kötetben olvasható írás szerzője Hergler Antal, állítólagos volt honvédtiszt.³⁶ Vahot hosszú elbeszélésének lényege, hogy Petőfi Bem közelében tartózkodott a segesvári csatában, amikor hat kozák rontott a tá-

28 *Vahot Imre emlékiratai...*, 2:86.

29 VÉRTES, *Petőfi Sándor...*, 53.

30 Uo., 58–60.

31 Uo., 61.

32 *Vahot Imre emlékiratai...*, 2:103.

33 PETŐFI Sándor, *Összes költeményei (1844. január–augusztus): Kritikai kiadás*, szerk. KISS József, RATZKY Rita és SZABÓ G. Zoltán, *Petőfi Sándor összes művei 2* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1983), 70, 419–420.

34 FERENCZI Zoltán, *Petőfi eltűnésének irodalma* (Budapest: Kunossy, Szilágyi és Társa, 1910).

35 VÉRTES, *Petőfi Sándor...*, 61.

36 *Honvédek könyve: Történelmi adat-tár az 1848-ki és 1849-ki magyar hadjáratból*, szerk. VAHOT Imre, 3 köt. (Pest: Emich Gusztáv, 1861), 2:131–137.

bornokra. Petőfi – néhány más tiszttel együtt – kivont karddal védelmezte Bemét, és ekkor okozta egy pisztolylövés a halálát. A megmentett Bem apó azonnal bosszút állt, ő maga irányzott egy ágyút Skarjatin orosz tábornokra, akit eltalált, és a tábornok azonnal meghalt.³⁷ A teljesen alaptalan történetet már a kortársak sem fogadták el. Ferenczi Zoltán idézett műve szerint a legvalószínűbb az, hogy a költő menekülés közben esett el.³⁸ Dienes András, aki nagyon alaposan kutatta Petőfi halálának körülményeit, és számos lehetőséget megvizsgált, épp csak megemlíti Vahot elbeszélését, mint olyat, amivel nem is szabad foglalkozni, mert teljesen komolytalan.³⁹ Vértes Vahottól annyit vesz át, hogy Petőfi „dicső feláldozással halt Bemért”, és említi Herglert mint szemtanút.⁴⁰

Miután szerzőnk munkájának sok hibáját soroltuk eddig, említhetünk-e pozitívumokat? Összevethetjük például Gaal Mózes (1863–1936) hasonló című és terjedelemben is azonos könyvével,⁴¹ amely nagyjából egy időben jelent meg Vértes kötetével. (A terjedelem azonosságát a *Függelek* nélkül értjük.) Gaal rengeteg életrajzot és számtalan más művet írt az ifjúság számára. Stílusa kétség kívül gördülékenyebb, mint Vértesé. Könyvében Petőfi életrajzi adatai eléggé „elmosódottak”, a születési éven kívül évszámot sehol nem ír. Még így is kerül tévedés a biográfiába, amikor nem megfelelő forrást használ. A költő első iskolái között említi például a Tolna megyei Gyöngyöt,⁴² feltehetően Petőfi első életrajzírója, Zilahy Károly alapján.⁴³ Hivatkozások egyébként az ő munkájában sincsenek. (Hatvany írja, hogy a költő életrajzírói közül egyedül Zilahynál szerepel ez a téves adat.)⁴⁴ Gaal biográfiájában nem szerepel arra vonatkozó információ, hogy Petőfi mikor és hol vesztette életét.⁴⁵ Vértes könyvében sokkal több életrajzi adat szerepel. Abban is pontosabb Gaalnál, hogy minden idézett vers címét gondosan megadja.

Vértes könyvének egyik pozitívuma tehát, hogy nagyon sok verset említ és idéz. (Egyet hibásan, mint láttuk.) A költemények között számos kevésbé ismert szerepel. A másik, amit a kötet javára írhatunk, hogy a *Függelek*ben Petőfi prózai műveiből ad válogatást.⁴⁶ A pár mondatos bevezetőben maga a szerző fogalmaz így, illetve más kifejezéssel a költő „vegyes művei” közé sorolja a közölt szövegeket. Valójában leveleket és néhány hírlapi cikket tartalmaz a kötetnek ez a része, kommentárok nélkül. Vértes forrása itt minden bizonnyal a Havas Adolf-féle kritikai kiadás utolsó kötete lehetett.⁴⁷

Petőfi levelei Vértes munkájának megjelenésekor még kevésbé voltak hozzáférhetőek. (Önálló kötetben Badics Ferenc adta ki őket 1910-ben.)⁴⁸ Ezért említhető pozitívumként szerzőnk válogatása. Ráadásul érdekes leveleket választ, bár nem közli min-

37 Vahot Imre emlékiratai..., 2:100–101.

38 FERENCZI, *Petőfi életrajza*, 3:377–378.

39 DIENES András, *Petőfi a szabadságharcban* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1958), 404.

40 VÉRTES, *Petőfi Sándor...*, 61.

41 GAAL Mózes, *Petőfi Sándor élete és költészete* (Budapest: Stampfel, [1898]).

42 Uo., 5.

43 ZILAHY Károly, *Petőfi Sándor életrajza* (Pest: Emich Gusztáv, 1864), 5.

44 HATVANY, *Így élt...*, 1:129.

45 GAAL, *Petőfi Sándor...*, 57.

46 VÉRTES, *Petőfi Sándor...*, 71–93.

47 PETŐFI Sándor, *Összes művei*, szerk. HAVAS Adolf, 6 köt. (Budapest: Athenaeum, 1892–1896).

48 *Petőfi levelei*, szerk. BADICS Ferencz (Budapest: Kunossy, Szilágyi és Társa, 1910).

det teljes terjedelemben. Barátokhoz, például Orlai Petrics Somához írt levelek mellett szerepelnek az afférok alkalmával a két hadügyminiszterhez, Mészárosához és Klapkához címzett levelei. Egy rövid, német nyelvű, Tyroler Józsefhez írott Petőfi-levelet is találhatunk. Tyroler réz- és acélmetsző mester volt, aki a költő arcképét elkészítette, és ezzel kapcsolatban intéz hozzá pár sort Petőfi, szándékoltan hibás németséggel.⁴⁹ Olvashatjuk Petőfi két utolsó levelét is, melyeket Marosvásárhelyről írt feleségének. A hírlapi cikkek között szerepel a költő *A kiskunokhoz* című írása, ami valójában egy választási proklamáció. A kiáltványt a költő a kiskunsági választókerületben osztotta szét, amikor követjelöltként odautazott.⁵⁰

Nem tudjuk, eljutott-e – ahogy azt a szerző remélte – Vértes Dezső könyve a tanuló ifjúsághoz. Ha igen, akkor a *Függelék*ben közölt levelek és cikkek által adhatott többet, mint például Gaal munkája vagy más hasonló művek.

49 PETŐFI Sándor, *Levelezése*, szerk. KISS József és V. NYILASSY Vilma, Petőfi Sándor összes művei 7 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1964), 394.

50 KERÉNYI, *Petőfi Sándor...*, 386.